

MIEJSCE ZACHOWAŃ PROSPOŁECZNYCH W PROFILAKTYCE PEDAGOGICZNEJ

Sławomir Kania
WSZiA w Opolu, Doktorant Uniwersytet Opolski,
Email: 1kania.slawomir@gmail.com

ABSTRAKT

Cel badań. Celem artykułu jest wskazanie istoty zachowań prospołecznych dla zdrowia młodzieży oraz miejsca zachowań prospołecznych we współcześnie pojmowanej profilaktyce zachowań ryzykownych.

Metoda badań. Metoda przeglądowa.

Wyniki. Zachowania prospołeczne takie jak altruizm stanowią istotną przeciwwagę dla zachowań ryzykownych.

Wnioski. W ramach profilaktyki zachowań ryzykownych należy dodatnio oddziaływać na zachowania prospołeczne.

Słowa kluczowe: Zachowania prospołeczne, zachowania ryzykowne, profilaktyka pozytywna

The place of prosocial behaviours in pedagogic prophylaxis

ABSTRACT

Purpose of research. The aim of this article is to identify the essence of prosocial behavior for young people's health and place of prosocial behavior in the contemporary conceived prevention of risky behavior.

The method of research. A review method.

Results. Prosocial behaviors such as altruism are an important counterbalance to risky behavior.

Conclusions. As part of the prevention of risky behaviors should be a positive effect on pro-social behavior.

Key words: prosocial behavior, risky behaviors, prevention positive

WSTĘP

Postrzeganie młodzieży jako grupy, która charakteryzuje się zachowaniami łamiącymi normy społeczne w sposób destruktywny, jest rozwojowo niekorzystne dla niej samej. Taki pogląd również nie jest uprawniony, gdyż w większości przypadków 70% młodzieży nie angażowało się w zachowania ryzykowne (Grzelak, 2015). Współcześnie realizowana profilaktyka może utrwalac ten stan, poniewaz koncentruje się

właśnie na problemie a nie na potencjale człowieka. Celem artykułu jest wskazanie potrzeby wspierania zachowań prospołecznych młodzieży w oparciu o ideę profilaktyki pozytywnej. Ważnym zagadnieniem jest również wskazanie zachowań prospołecznych jako czynników, które zabezpieczają adolescentów przed przejawianiem zachowań problemowych.

ZACHOWANIA RYZYKOWNE A PROFILAKTYKA PEDAGOGICZNA

Zachowania ryzykowne stanowią przedmiot oddziaływań zabezpieczających. Marta Makara-Studzińska i Justyna Mohylowska definiują je jako „działania podjęte z własnej woli, których skutki pozostają niepewne, z możliwością dającego się określić negatywnego skutku dla zdrowia” (Makara-Studzińska, Mohylowska, 2007, s. 59). Są więc to świadome zachowania, których podejmowanie jest szkodliwe dla zdrowia psychofizycznego. Szerzej definiują je Anna Dzielska i Anna Kowalewska, które określają je jako „różne zachowania podejmowane przez dzieci i młodzież, które zagrażają ich zdrowiu fizycznemu i psychicznemu, a także są niezgodne z normami społecznymi” (Dzielska, Kowalewska, 2014, s. 14). Postępowanie ryzykowne wiąże się więc również z konsekwencjami społecznymi, a zdaniem Iwony Grzegorzewskiej (2014) należy również wyróżnić – obok zdrowotnych i społecznych – konsekwencje rozwojowe. Zachowania ryzykowne są więc działaniami, których przejawianie wiąże się z prawdopodobieństwem doświadczenia negatywnych konsekwencji zdrowotnych, rozwojowych oraz społecznych. Współcześnie psychologowie są zdania, że przejawianie pewnych zachowań ryzykownych, szczególnie w ich łagodnej formie, ma znaczenie rozwojowe i wiązać może się, w szczególności, z okresem adolescencji.

Współcześnie rozróżnia się wiele kategorii zachowań ryzykownych, gdzie można wyróżnić podejścia uogólniające oraz szczegółowe, wskazujące na konkretne zachowania. Zdaniem Małgorzaty Michel można mówić o czterech ogólnych kategoriach takich zachowań:

- Zachowania związane z używaniem substancji psychoaktywnych
- Zachowania związane z destrukcyjnymi zachowaniami seksualnymi
- Zachowania związane z ryzykownym odżywianiem
- Zachowania związane z kompulsywnymi czynnościami (Michel, 2013).

Przedstawiona klasyfikacja jednak nie pozwala zawrzeć całego spektrum zachowań współcześnie uznawanych za negatywne i destrukcyjne dla jednostki i jej otoczenia. Znacznie pełniejszą propozycję przedstawia zespół pod przewodnictwem Szymona Grzelaka (Tab. 1).

Zespół Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej wskazał na aż 46 zachowań i zjawisk, które stanowią wyzwania dla współczesnych systemów profilaktyki społecznej. Niestety stwierdzić należy, że jest to lista niepełna, jednakże uwidacznia różnorodność form zachowań ryzykownych współczesnej młodzieży. Jest to skala znacznie przekraczająca wiedzę nauczycieli – głównych realizatorów profilaktyki – oraz możliwość realizacji profilaktyki objawowej, która jest najczęstszym działaniem w środowisku szkolnym. Profilaktyka objawowa jest działaniem defensywnym, które zostaje zainicjowane dopiero wtedy, kiedy jakieś konkretne zachowanie ryzykowne lub niekorzystne zjawisko zostanie zaobserwowane w rzeczywistości szkolnej. Takie praktyki utrudniają zabez-

pieczenie uczniów przed niekorzystnymi zjawiskami, ponieważ dopuszczając możliwość zaistnienia i rozwoju zachowań problemowych do stopnia, aż będą one widoczne dla uczestników życia szkolnego. Profilaktyka tak rozumiana znacznie ogranicza możliwości efektywnego działania, gdyż nie zapobiega, a przeciwdziała zjawiskom, a znaczeniowo bliżej jest określenia prewencja niż profilaktyka (Kania, 2016).

Tabela 1.

Klasyfikacja problemów i zachowań ryzykownych młodzieży

KORZYSTANIE Z SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH:
<i>legalnych</i>
1. PICIE ALKOHOLU (piwo, wino, wódka, <i>alkopopy</i>)
2. UPIJANIE SIĘ
3. PALENIE TYTONIU
4. ZAŻYWANIE TABAKI
5. NADUŻYWANIE LEKÓW (uspokajających/nasennych/Acodinu)
6. KORZYSTANIE ZE ŚRODKÓW WZIEWNYCH (kleje, rozpuszczalniki)
<i>nielegalnych</i>
7. ZAŻYWANIE NARKOTYKÓW (haszysz/marihuana, amfetamina, <i>ecstasy</i> , kokaina, inne)
8. ZAŻYWANIE „DOPALACZY”
UZALEŻNIENIA BEHAWIORALNE I INNE:
9. UZALEŻNIENIA OD SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH
10. UZALEŻNIENIE OD PORNOGRAFII
11. ANOREKSJA
12. BULIMIA
13. ORTOREKSJA (obsesja na punkcie spożywania zdrowej żywności)
14. HAZARD
15. UZALEŻNIENIE OD GIER KOMPUTEROWYCH
16. UZALEŻNIENIE OD INTERNETU, INNE PROBLEMY BEHAWIORALNE
INNE PROBLEMY BEHAWIORALNE
<i>związane ze sferą seksualną</i>
17. PRZEDWCZESNA AKTYWNOŚĆ SEKSUALNA I JEJ KONSEKWENCJE (ciąże nastolatek, HIV/AIDS i inne choroby przenoszone drogą płciową, konsekwencje emocjonalne)
18. KORZYSTANIE Z PORNOGRAFII
19. SEKSTING (przesyłanie nagich zdjęć/filmów przy użyciu telefonu/Internetu)
<i>związane z odżywianiem</i>
20. EMOCJONALNE JEDZENIE
21. ANARCHIA ŻYWIENIOWA
<i>związane z zachowaniami agresywnymi</i>
22. BYCIE OFIARĄ PRZEMOCY RÓWIEŚNICZEJ (fizycznej, werbalnej, seksualnej)
23. BYCIE SPRAWCĄ PRZEMOCY RÓWIEŚNICZEJ (fizycznej, werbalnej, seksualnej)
24. UDZIAŁ W BÓJKACH
25. BYCIE OFIARĄ CYBERPRZEMOCY
26. BYCIE SPRAWCĄ CYBERPRZEMOCY

związane z kontekstem ról społecznych

- 27. WAGARY
 - 28. UCIECZKI Z DOMU
 - 29. PRZYNALEŻNOŚĆ DO SEKT
-

związane z łamaniem prawa

- 30. HANDEL NARKOTYKAMI
 - 31. PROSTYTUCJA NIELETNICH
 - 32. INNE ZACHOWANIA PRZESTĘPCZE (kradzieże, włamania, wymuszenia, wandalizm)
 - 33. INNE ZACHOWANIA RYZYKANCKIE (np. przebieganie przed jadącym samochodem/pociągiem, wyścigi na motorach)
-

związane z mediami

- 34. DYSFUNKCYJNY SPOSÓB KORZYSTANIA Z INTERNETU
 - 35. DYSFUNKCYJNY SPOSÓB KORZYSTANIA Z TV
-

INNE PROBLEMY ZDROWIA PSYCHICZNEGO

- 36. SKŁONNOŚCI DEPRESYJNE
 - 37. MYŚLI SAMOBÓJCZE
 - 38. PRÓBY SAMOBÓJCZE
 - 39. SAMOOKALECZANIE
 - 40. SEKSUALIZACJA i SAMOUPRZEDMIOTOWIENIE
 - 41. ZABURZENIA NERWICOWE
 - 42. ZABURZENIA AFEKTYWNE
 - 43. WYCOFANIE SPOŁECZNE
 - 44. SKRAJNE WYCOFANIE SPOŁECZNE (*HIKIKOMORI*)
-

POSTAWY ZWIĄZANE Z OBSZAREM PROBLEMÓW DEMOGRAFICZNYCH

- 45. NIECHĘĆ DO POSIADANIA W PRZYSZŁOŚCI DZIECI
 - 46. PESYMICZNY OBRAZ MIŁOŚCI I TRWAŁYCH ZWIĄZKÓW
-

Źródło: Grzelak, 2015, s. 42-43

W STRONĘ PROFILAKTYKI POZYTYWNEJ

Pewnym rodzajem profilaktyki sprzedającej jest profilaktyka pozytywna, która stanowi zbiór koncepcji działań budujących odporność dzieci i młodzieży. Krzysztof Ostaszewski zdefiniował profilaktykę pozytywną jako działanie polegające „na wzmacnianiu tego, co czyni młodych ludzi bardziej odpornymi na zagrożenia” (Ostaszewski, 2006, s. 6). Orientacja na zmiennych, które chronią, stanowi fundament tego spojrzenia na profilaktykę, gdzie wszelkie działania skoncentrowane na zachowaniach ryzykownych, problemach czy czynnikach ryzyka uznaje się za nieefektywne (Bylica, 2010). W dobie wielowymiarowości zagrożeń i ogromu możliwości zaangażowania się młodzieży w zachowania dewiacyjne, współczesne szkolne programy profilaktyczne wykazują znaczące luki: „Brak jest wskazań co do tego kiedy mówić «tak», kiedy ulegać wpływowi, wskazywać pozytywne obszary inicjacji, komu wolno ufać, kim jest pozytywny autorytet i co jest wartościowe w życiu” (Kania, 2016, s. 328). Profilaktyka pozytywna jest więc działaniem wspie-

rającym pozytywny, zdrowy rozwój jednostek, bez potrzeby niwelowania ryzyka nabywania tendencji do zachowań ryzykownych. Lesław Pytka zwraca uwagę, że takie działania „wzmacniają i podtrzymują te formy i sposoby zachowania, które mają charakter prospołeczny, allocentryczny, a tym samym i godny naśladowania, wywierający wpływ na ludzi zagłuszając i tłumiąc siłę oddziaływań innych (w tym także szkodliwych) czynników konkurencyjnych” (Pytka, 1993, s. 631). U podłoża koncepcji zabezpieczenia jest obecne przekonanie, że zachowania negatywnie oceniane, zostaną wyparte poprzez wspieranie ich prospołecznych odpowiedników. Drugim istotnym założeniem jest, że zachowania ryzykowne rozprzestrzeniają się, ponieważ w profilaktyce nieobecne są działania mające na celu wskazanie właściwego zachowania, a jedynie działania skoncentrowane na zabranianiu jakichś form ekspresji i doświadczeń psychospołecznych. Przykładowo wprowadzanie profilaktyki krzywdzenia przez stosowanie agresji elektronicznej, może nieść ze sobą ukryty program w postaci przesłania: nie wolno krzywdzić rówieśników w sieci, ale fizycznie w postaci bójek można, ponieważ nie zostało to napiętnowane przez nauczycieli. Tę perspektywę można rozszerzyć, gdzie profilaktyka skoncentrowana na jakichś zachowaniach ryzykownych, niebezpiecznych i ocenianych negatywnie jest działaniem, które może wzmacniać przekonanie, że skoro czegoś nie wolno, to trzeba wymyślić nowe zachowanie, które nie jest zabronione. Zdaniem ks. M. Dziewieckiego (2005) profilaktyka powinna być budowana na antropologii, gdzie wskazuje się właściwe zachowanie, a nie na nauce o dewiacjach. W rezultacie uważa koncentruje się na jednostce (podmiocie), a nie problemie.

ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE A PROFILAKTYKA POZYTYWNA

Współcześnie obowiązujące standardy profilaktyki pedagogicznej odwołują się przeważnie do zachowań ryzykownych młodzieży i ich uwarunkowań. Kwestia zachowań przeciwstawnych – zachowań prospołecznych, jest poruszana dość rzadko. Zdaniem Davida Clarke’a zachowanie prospołeczne to „każde zachowanie, które jest pozytywne z punktu widzenia społeczeństwa” (Clarke, 2005, s. 198). Szeroko definicja D. Clarke’a wskazuje na zachowania, które w ocenie ogółu społeczeństwa wskazywane są nie tyle jako pożądane, ale również jako korzystne dla zbiorowości ludzkich. Inna definicja określa zachowanie prospołeczne jako „działanie dla dobra drugiego człowieka. Określenie to stosuje się nawet w wypadku sytuacji, w których pomagający ma odnieść korzyści” (Kenrick, Neuberg, Cialdini, 2006, s. 346). Zachowanie prospołeczne jest również zachowaniem, które nie wymaga od jednostki poświęcenie własnych zasobów, ale umożliwia uzyskanie obopólnych korzyści. Specyfikę możliwości uzyskiwania korzyści indywidualnych z przejawiania zachowań prospołecznych prezentuje tabela nr 2.

Zachowanie prospołeczne jest więc zachowaniem równie korzystnym dla samej jednostki, jak i dla jej otoczenia społecznego. Jednostka przejawiająca zachowania pomocowe może oczekiwać efektów w polepszeniu nastroju, potwierdzenia przekonania o konstrukcji własnego Ja, uzyskania aprobaty społecznej oraz korzyści materialnych i biologicznych. Zachowania prospołeczne są więc różnorodne:

Tabela 2.

Charakterystyka celów działań prospołecznych oraz związanych z nimi czynników.

Cel	Osoba	Sytuacja	Interakcje
Korzyści genetyczne i materialne	Wpojone przekonania dotyczące działań prospołecznych Rozszerzenie pojęcia MY	Podobieństwo ofiary do pomagającego „Swojskość” ofiary dla pomagającego	Osoby, które myślą o działaniach prospołecznych jako o sposobie na uzyskanie czegoś dla siebie, są bardziej pomocne wtedy, gdy mogą uzyskać rekompensatę za pomoc Tendencja do pomagania krewnym bardziej niż osobom niespokrewnionym szczególnie się nasila, gdy pojawia się zagrożenie życia.
Pozycja społeczna i aprobaty	Potrzeba aprobaty Świadomość norm	Modele pomagania Gęstość zaludnienia	To, czy więcej pomagają kobiety, czy mężczyźni, zależy od tego, czy dany rodzaj pomocy bardziej pasuje do kobiecej czy męskiej roli płciowej
Zarządzanie wizerunkiem własnej osoby	Koncepcja Ja Normy osobiste Normy religijne	Etykietowanie Autokoncentracja	Decyzja, czy udzielić pomocy przyjacielowi czy obcemu, zależy od wpływu pomagania na koncepcję Ja pomagającego Wysoka samoocena może doprowadzić do odmowy przyjęcia potrzebnej pomocy, jeśli zagraża koncepcji Ja
Zarządzanie własnymi nastrojami i emocjami	Smutek Wiek	Koszty i zyski z pomagania Możliwości zmiany nastroju	Ludzie w smutnym nastroju podchodzą do pomagania wybiórczo, wybierając możliwości, które obiecują nagrodę, zaś ludzie przeżywający pozytywne emocje są dużo mniej wybredni i decydują się na pomaganie w różnorodnych sytuacjach

Źródło: Kenrick, Neuberg, Cialdini, 2006, s. 476

- Socjocentryczne – zachowania, które są korzystne do innych, a jednostka je przejawiająca poświęca dobra i zasoby osobiste
- Pomocowe – zachowania, których przejawianie jest korzystne dla innych jednostek, a jednostka je przejawiająca nie ponosi istotnych strat w dobrach i zasobach osobistych
- Kooperacyjne – zachowania, których przejawianie jest korzystne zarówno dla innych jednostek, jak również dla jednostki je przejawiającej (Aue, 2006).

Do zachowań prospołecznych można zaliczyć przede wszystkim ofiarność oraz altruizm. Nie są to jedyne zachowania prospołeczne i Zuzanna Zbróg rozszerza je, dodając:

- Niesienie pomocy
- Zachowania przyjacielskie
- Dzielenie się
- Opieka nad innymi
- Ponoszenie odpowiedzialności
- Realistyczne oczekiwania (Zbróg, 2011).

W kontekście działań profilaktycznych należy zwrócić uwagę na zachowania o największym potencjale ochronnym wobec zachowań ryzykownych, czyli zachowania wchodzące w kategorię zachowań altruistycznych.

ALTRUIZM

Altruizm jest zachowaniem wysoce prospołecznym i przez niektórych badaczy uważanym za esencję prospołeczności (Śliwak, 2005). Zachowanie altruistyczne „obejmuje czynności zorganizowane tak, by podtrzymać, chronić lub rozwijać interes innych podmiotów społecznych tzn. osób, grup, społeczności i instytucji oraz przyczynia się do ich dobra i rozwoju” (Adamska-Chudziska, 2008, s. 414). Jest to więc działanie skoncentrowane na dobru drugiej osoby lub zbiorowości, które poddane społecznemu wartościowaniu, zostanie ocenione jako jednoznacznie pozytywne i korzystne rozwojowo. Altruizm zdaniem Mieczysława Łobockiego charakteryzuje się trzema głównymi cechami:

- Świadomością działań – dbanie o dobro innych kosztem własnej osoby posiada korzystny wymiar jedynie wtedy, kiedy jest świadome. Świadome podejście do tego typu zachowań pozwala ocenić je jako dobre i chwalebne
- Bezinteresownością – dbanie o dobro innych będzie korzystne wtedy, kiedy pozbawione będzie działań mających na celu poprawę własnej sytuacji życiowej. Dopuszcza się bezinteresowność częściową, czyli działanie, kiedy w wyniku troszczenia się o innych dodatkowym celem jest uzyskanie pozytywnej oceny własnych działań
- Dobrowolnością – dbanie o dobro drugiego człowieka, związane jest z nieprzymusowym podejmowaniem inicjatyw na jego rzecz. Brak dobrowolności działań uniemożliwia ocenę zachowań jako wyraźnie pozytywnych oraz przyporządkowanie ich do zachowań altruistycznych (Łobocki, 2004).

Altruizm jest zachowaniem uznawanym za przeciwstawne do zachowań agresywnych i szkodzących innym jednostkom w najbliższym otoczeniu (Śliwak, 1993). Badania Jacka Śliwaka wykazały dodatnie związki poziomu altruizmu z przystosowaniem społecznym. Oznacza to, że osoby altruistyczne wykazywały niższy poziom nieprzystosowania społecznego (Śliwak, 1996). Ustalenia J. Śliwaka potwierdziły wcześniejsze założenia teoretyczne, które przedstawiają aspołeczność jako przeciwieństwo altruizmu (Mariański, 1985). Warto również zwrócić uwagę, że poziom altruizmu jest zależny od stosunku do patologii społecznych (Śliwak, 2000).

PERSPEKTYWA ZACHOWAŃ PROSPOŁECZNYCH W PROFILAKTYCE

Nauczyciele i wychowawcy pracujący szczególnie w gimnazjach, mogą posiadać przeświadczenie, że wiek w którym znaleźli się ich podopieczni jest wiekiem burzy i naporu. W okresie tym normalne jest, że młodzieży uczy się dorosłego życia metodą prób i błędów, a efektem tej nauki mają być zachowania ryzykowne. Konsekwencja takiego podejścia będzie akceptacja wczesnych form zachowań ryzykownych, określając je jako niegroźne i normalne. Sposób interpretowania zachowań młodzieży przenosi się również na podejście do działań profilaktycznych w obrębie szkoły. Szerokie spektrum takich efektów postrzegania specyfiki okresu adolescencji zawiera tabela nr 3.

Tabela 3.

Skutki i konsekwencje skupienia się na problemach oraz na pozytywnym potencjale młodzieży

SKUTKI I KONSEKWENCJE	
Skupienie uwagi na problemach	Skupienie uwagi na pozytywnym potencjale
Poznanie problemów zwiększa wiedzę o tych problemach, jednak nie dostarcza dobrego punktu oparcia do pracy wychowawczej i profilaktycznej.	Poznanie pozytywnego potencjału poszerza spojrzenie na młodzież i pomaga znaleźć pozytywne punkty oparcia do pracy wychowawczej i profilaktycznej.
Skupienie na problemach w badaniach naukowych prowadzi do nieustannego rozwoju wskaźników tych problemów. W rezultacie wiemy coraz więcej o problemach, a wciąż niewiele o pozytywnym potencjale.	Skupienie na pozytywnym potencjale prowadzi do wypracowania wskaźników tego potencjału. W rezultacie możemy coraz lepiej poznawać ten istotny punkt oparcia pracy profilaktycznej i tworzyć skuteczniejsze strategie działania.
Skupienie na problemach prowadzi do analizy przyczyn i czynników ryzyka tych problemów, w tym także czynników dotyczących rodziny i społeczności lokalnej. W rezultacie utrwała się postrzeżenie rodziców, rodziny i społeczności lokalnej od strony negatywnych aspektów (rozwoły, patologie w rodzinie, złe relacje z rodzicami, złe towarzystwo rówieśników).	Skupienie na pozytywnym potencjale prowadzi do zrozumienia źródeł tego potencjału i czynników chroniących młodzież przed patologiami. W rezultacie rozwija się spojrzenie dostrzegające pozytywne znaczenie i siłę oddziaływania wychowawczego rodziców, rodziny i pozytywnych środowisk w społeczności lokalnej (organizacje młodzieżowe, organizacje religijne, wolontariat).
Problemy silnie „zakotwicząją emocjonalnie” uwagę. Skupienie na nich utrudnia dostrzeżenie pozytywnego potencjału.	Skupienie większości uwagi na pozytywnym potencjale nie utrudnia równolegle prowadzonej diagnozy i refleksji dotyczącej problemów.
Skupienie na problemach jest bardziej medialne – każdy, kto ogłosi wynik badań lub nawet incydent ukazujący nowy, nieznany problem, ma zagwarantowaną uwagę mediów. Obszerne i złożone raporty naukowe na temat młodzieży zostają sprowadzone do kilku szokujących zdań eksponujących problemy.	Skupienie na pozytywnym potencjale nie jest medialne. Raport naukowy pokazujący potencjał i problemy spotka się z odzewem wyłącznie w zakresie wniosków dotyczących problemów. Zwrócenie uwagi mediów na pozytywny potencjał wymaga specjalnych strategii i zabiegów.
Koncentracja dorosłych na postrzeganiu młodzieży przez pryzmat problemów dociera do młodych ludzi, którzy mają poczucie, że dorośli w nich nie wierzą i nie dostrzegają tego, co dobre, więc może nie warto się starać... W młodzieży ugruntowuje się tożsamość oparta na niskim poczuciu własnej wartości. Młodzi ludzie mają tendencję do tego, by dorastać do oczekiwań swoich autorytetów. Jeśli oczekiwania dorosłych są niskie, przestają być one impulsem rozwojowym.	Koncentracja dorosłych na postrzeganiu pozytywnego potencjału młodzieży może być bardzo silnym czynnikiem motywującym młodych ludzi do dobrego i zdrowego życia. Gdy to, co dobre, jest dostrzegane i chwalone, młodzi ludzie starają się jeszcze bardziej, a ich tożsamość kształtuje się w oparciu o zalety i adekwatne poczucie własnej wartości. Przekonanie dorosłych o dużych możliwościach młodych ludzi sprawia, że chcą oni dorastać w oczach swoich autorytetów.
Koncentracja rodziców, nauczycieli i samorządowców na problemach z młodzieżą zniechęca do wysiłków wychowawczych, wywołuje postawę bezradności i przyspiesza proces wypalenia.	Koncentracja rodziców, nauczycieli i samorządowców na pozytywnym potencjale młodzieży wzmacnia poczucie sensu ich pracy, motywuje do wysiłków wychowawczych i zapobiega wypaleniu.

SKUTKI I KONSEKWENCJE

Skupienie uwagi na problemach

Skupienie uwagi na problemach może ułatwiać zdobycie środków na działania profilaktyczne. Im bardziej eksponujemy problemy i ukazujemy je w dramatycznym świetle, tym łatwiej przekonać urzędników, radnych, komisję rozpatrującą projekt.

Skupienie uwagi na pozytywnym potencjale

Skupienie uwagi na pozytywnym potencjale i przedstawianie problemów we właściwej proporcji może utrudniać zdobywanie środków na działania profilaktyczne. Dla wielu urzędników i decydentów eksponowanie w projekcie pozytywnego potencjału młodzieży może być argumentem przeciwko wydawaniu na dane działanie pieniędzy. Skoro jest tak dobrze, to po co je wspierać?

Źródło: Grzelak, 2015, s. 26.

Doświadczenie zachowań ryzykownych, używanie substancji psychoaktywnych, w szczególności alkoholu, przemoc rówieśnicza, wczesna inicjacja seksualna i wiele innych zachowań buduje niekorzystny stereotyp młodego człowieka. Adolescent w tej perspektywie staje się normalny, jeśli sprawia trudności wychowawcze, a wyjątkowy jeśli ich nie sprawia. Osoby pracujące z nastolatkami nie powinny zakładać, że te zachowania wynikają z normy rozwojowej i specyficznych potrzeb, ponieważ prowadzić to może do akceptacji występowania zachowań problemowych, przyzwalając na nie. Wszelkie działania profilaktyczne budowane na tym przekonaniu, wykazywać będą więc niską skuteczność, ponieważ z założenia dopuszczają i akceptują nabywanie tendencji do przejawiania zachowań ryzykownych w okresie nastoletnim. „Jak się wydaje, upowszechnianie informacji o nieuniknionym buntowniczym okresie i totalnym oporze oddziaływaniu wychowawczemu prowadzi do swoistego zaakceptowania tego buntu i zanikania oddziaływań wychowawczych, szczególnie ze strony rodziców oraz – co zauważa wielu dyrektorów placówek oświatowych – części nauczycieli” (Jędrzejko, Janusz, Walancik, 2013, s. 72). Optymalnym więc rozwiązaniem, zwiększającym efektywność profilaktyki, jest przyjęcie, że młodzież posiada potencjał do samorozwoju oraz rozwoju swojego najbliższego otoczenia, ale energia wynikająca z tego potencjału została niewłaściwie ukierunkowana.

PODSUMOWANIE

Współczesne wyzwania stojące przed profilaktyką pozytywną wymagają poszukiwania nowych dróg rozwiązań. Profilaktyka pozytywna wydaje się spojrzeniem, które może zwiększyć efektywność działań zapobiegawczych w szkole i społeczności lokalnej. Głównym jej zadaniem jest szukanie i wzmacnianie pozytywnego potencjału rozwojowego nastolatków i ukierunkowanie go w społecznie akceptowany sposób. Centralnym zagadnieniem profilaktyki pozytywnej są zachowania prospołeczne, co stanowi pewien przewrót w działaniach profilaktycznych. Powszechnie młodzież może być kojarzona z zachowaniami problemowymi. W związku z tym profilaktyka na początku koncentrowała się na tych zjawiskach, czego efektem jest dzisiejsze przeświadczenie nauczycieli, że skoro w naszej szkole nie widzimy agresji, to działania profilaktyczne są zbędne. Obecnie profilaktyka jest działaniem wyprzedzającym występowanie

zachowań ryzykownych i reagującym na wzrost czynników ryzyka. Profilaktyka pozytywna natomiast zwraca uwagę na zaniedbany obszar tej działalności szkoły – wspieranie zachowań prospołecznych. Zachowania prospołeczne stanowią jeden z czynników chroniących młodzież przed nabywaniem tendencji do zachowań ryzykownych. Szczególnym zachowaniem prospołecznym jest altruizm, który jest postrzegany jako wyraz wyjątkowego dobra i wpływa na zmianę wizerunku osoby go przejawiającej. Koncentrowanie się na zachowaniach prospołecznych, ich uwarunkowaniach, zmieni postrzeganie młodzieży jako grupy i pozwoli na inicjowanie działań umacniających ich w prospołeczności, a nie traktowaniu zachowań ryzykownych jako normatywne.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Adamska-Chudziska, M. (2008). Zachowania prospołeczne w przedsiębiorstwie a spójność. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 12, 409-412.
- [2] Aue, W. (2006). *Człowiek w środowisku. Część 1*. Warszawa: WSiP.
- [3] Bylica, J. (2010). *Harmonizując napięcie: nowe spojrzenie w profilaktyce uzależnień*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- [4] Clarke, D. (2005). *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne*, Gdańsk: GWP.
- [5] Dzielska, A., Kowalewska, A. (2014). Zachowania ryzykowne młodzieży– współczesne podejście do problemu, *Studia BAS*, 2(38), 139-168.
- [6] Dziewiecki, M. (2005). *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Kielce: Jedność.
- [7] Grzegorzewska, I. (2014). Psychospołeczne predykatory zachowań ryzykownych młodzieży, *Rocznik Lubuski*, Tom 40, cz. 1, 29-42.
- [8] Grzelak, S. (red.) (2015). *Vademecum skutecznej profilaktyki problemów młodzieży. Przewodnik dla samorządowców i praktyków oparty na wynikach badań naukowych*, Warszawa: Wydawnictwo ORE.
- [9] Jędrzejko, M., Janusz, M., Walancik, M. (2013). Czynniki ochronne i ryzyka w uzależnieniach oraz zachowaniach ryzykownych. W: M. Jędrzejko (red.), *Zachowania ryzykowne i uzależnienia: zjawisko i uwarunkowania*(ss. 63-113), Warszawa – Dąbrowa Górnicza: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- [10] Kania, S. (2016), Znaczenie czynników poznawczych w profilaktyce pedagogicznej. Profilaktyka pozytywna zachowań ryzykownych, *Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna*, 2(8), 61-71.
- [11] Kania, S. (2016). Teoretyczne podstawy profilaktyki pozytywnej. W: W. Duczmał, J. Tey, Ł. Fiebich (red.), *Edukacja na rozdrożu. Część 1: Nauczyciel – uczeń – edukacja* (ss.324-335), Opole: Wydawnictwo Instytut Śląski.
- [12] Kenrick, D. T., Neuberg, S. L., Cialdini, R. B. (2006). *Psychologia społeczna: rozwiązane tajemnice*, Gdańsk: GWP.
- [13] Łobocki, M. (2004). *Altruizm a wychowanie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- [14] Makara-Studzińska, M. Mołyłowska, J. (2007). Rodzina a zachowania ryzykowne młodzieży, *Roczniki Teologiczne*, Tom LIV, 10, 59-69.
- [15] Mariański, J. (1985). Postawy prospołeczne i egoistyczne w społeczeństwie polskim w świetle badań socjologicznych, *Collectanea Theologica*, 55/1, 45-75.
- [16] Michel, M. (2013). Profilaktyka zachowań ryzykownych w działalności edukacyjnej szkoły. Aspekty teoretyczne i praktyczne – know how profilaktyki szkolnej. W: A. Szecówka, B. Ogonowski (red.), *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży* (ss.61-83), Wrocław: Wydawnictwo Atla 2.
- [17] Ostaszewski, K. (2006). Profilaktyka pozytywna, *Świat Problemów*, nr 3, 6-10.
- [18] Pytka, L. (1993). Profilaktyka wykolejenia społecznego. W: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa: Wydawnictwo Fundacja Innowacja.
- [19] Śliwak, J. (1993). Altruizm a religijność: badania empiryczne, *Roczniki Filozoficzne*, Tom XLI, 4, 53-78.
- [20] Śliwak, J. (1996). Przystosowanie społeczne osób o różnym poziomie altruizmu, *Roczniki Filozoficzne*, Tom XLIV, 4, 171-193.
- [21] Śliwak, J. (2000). Społeczne i sytuacyjne uwarunkowania zachowań altruistycznych: przegląd badań, *Roczniki Psychologiczne*, Tom 3, 35-47.
- [22] Śliwak, J. (2005). Altruizm i jego pomiar. Kwestionariusz A – N, *Roczniki Psychologiczne*, Tom VIII, nr 1, 121-144.
- [23] Zbróg, Z. (2011). W poszukiwaniu determinantów zachowań prospołecznych dzieci w wieku przedszkolnymi wczesnoszkolnym – perspektywa pedagogiczna, *Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych*, Tom LXIV, 57-69.